

FANCSIK JÁNOS

Emlékeim „1956”-ról

Orvosi diplomámat 1956. szeptember 15-én vettem át a pécsi orvostudományi egyetemen. Még ugyanannak a napnak éjszakáján megszületett első kislányunk is, s – bár eredetileg belgyógyásznak készültem – mivel szigorló időmet éppen a szülészetben töltöttem, egyelőre továbbra is ott maradtam.

Nagy ambícióval vettem magam a munkába. Kezdő diplomásként úgy éreztem, van miért dolgoznom, hiszen szeretem a munkakörömet és már fizetést is kapok érte, amiből reményeim szerint előbb-utóbb önállóan eltarthatom a családomat. Miután „szigorlótársaim” eltávoztak a „csapatból” s az évszak ősze fordult, a délutáni focimeccsek elmaradtak. Szabadidőnkben mégsem unatkoztunk, mert ezen az őszen egyre aktívabbá vált a közélet. Újabbnál újabb, nagy port kavarró társadalomkritikai írások jelentek meg az *Irodalmi Újságban* (Háy Gyula: *Miért nem szeretem Kucsera elvtársat?*) és a napilapokban. Egyre több szó esett a politikai rendszer túlkapasáiról, a vezető káderek lefüggönyözött autóiról, a magyar urán szovjet kisajátításáról és az egyetemisták mozgolódásairól, a „Petőfi-kör”-ről. Volt tehát miről beszélünk, vitatkoznunk a munkaszünetekben és szabadidőnkben. Mi magunk is rengeteget olvastunk, de a legfőbb hírforrás Karászi főorvos volt, aki talán minden létező híryanagot ismert s ismereteit mindjárt melegében tovább is adta. Lelkesedését a meglepő, új nézetek iránt le sem tagadhatta volna. Ez egyaránt kiderült politikai aktivitásának fokozódásából és a viták során kifejtett nézeteiből. A koránál mindig egy kicsit idősebbnek kinéző Benő bácsi szinte megfiatalodott ezekben a napokban.

Október közepe táján aztán egy másik fontos esemény került a közérdeklődés homlokterébe. Közeledett a Magyarország-Svédország válogatott labdarúgó mérkőzés Budapesten. Mi is, mindannyian nagyon vártuk a magyarok győzelmét; én pedig különösen készültem az eseményre, mert végre alkalom kínálkozott arra, hogy személyesen is megtekinthessek egy ilyen magas presztízsű válogatott mérkőzést. Ott dolgozott ugyanis a szülészetben a nálam jó néhány évvel idősebb dr. Ölbey István, aki ugyancsak nagy futballrajongó volt, s neki ráadásul volt egy piros 250-es Pannonia motorkerékpárja. Egy ilyen motorkerékpár, különösen a jobb minőségű „piros”, akkor bizony még nagyon keveseknek adatott meg, de a jónevű szülész adjunktus ezek közé tartozott. Kitüntető lehetőségnek tekintettem tehát, hogy Ölbey Pista meghívott, menjünk fel együtt a motorján a Népstadionba.

Ha jól emlékszem, vasárnap volt, amikor a szép, napsütéses őszi reggelen – Ballasgyarmaton keresztül – elindultunk Budapest felé. Akkor ugyanis még ez volt a jobbik út, mert a mai 21-es még nem létezett. A Pannonia kiválóan vette a Zsidóhegyet, 60-70 kilométeres sebességgel haladtunk a rázós, poros makadám úton egészen a Káprásokig, amikor is Pista lelassított és közölte, hogy le kell állnunk,

hátsó defektünk van. Előszedtük tehát a szerszámokat és a gumi ragasztás kellékeit, de közben rájöttünk, hogy egy „belső” cseréje nem is olyan egyszerű dolog, mint amilyennek látszik. A visszahelyezéskor a megragasztott belsőt a szerelővas mindannyiszor újabb sérülést okozott. Ipolyszögig hatszor kellett újabb és újabb szerelések miatt megállnunk, s mivel már reményünk sem volt, hogy odaérjünk, csüggedten visszafordultunk. Öreg este lett, mire haza érkeztünk. Csalódottságunkra némi gyógyírt jelentett, hogy amikor itthon a meccs eredménye iránt érdeklődtünk, azt a választ kaptuk, hogy a rádió szerint a Pesten zajló zavaros események miatt a mérkőzés elmaradt.

Ezek után a svéd-magyar gyorsan lekerült a napirendről, mert a pesti „zavargások” hozták lázba a közvéleményt. A fővárosból érkező hírek bizonytalanok, sokszor egymásnak ellentmondóak voltak. Mivel mi napjaink és éjszakáink nagy részét is folyamatosan a kórházban, a külvilágtól szinte elzárva töltöttük, a helyi körülményekről talán még kevesebbet hallottunk. Napokig úgy tűnt, hogy az események talán csak Pesten zajlanak, Tarját, ahol olyan erősek a Párt pozíciói, talán el sem érik a hullámok. Szinte hihetetlennek tűnt tehát, amikor „beszivárgott” a szülészetre is annak a híre, hogy Tarjánban is megmozdult a tömeg és ledöntötték a szovjet emlékművet. Ezt igazán csak akkor hittem el, amikor a néhány napos folyamatos ügyelet után, hazafelé tartva végigmentem a városon. A néhány nappal azelőtt még megdönthetetlennek hitt hatalom egyik fontos jelképe derékban kettétörve állt. A környezetében bámészkodó, csoportokba verődő, vitatkozó, lyukas zászlót lengető emberekkel döbbenetes látványt nyújtott.

Az október végi napokban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a pártállam hatalma szinte kártyavárszerűen összeomlott. Még hozzá itt, Salgótarjánban úgy, hogy fegyver sem dördült. A részletekről Deme Attilától, többünk jó ismerősétől, közös barátunktól értesültünk, aki két társával együtt azzal keresett fel bennünket, hogy ha netalán elsősegélynyújtásra, sebesült ellátásra lenne szükség, számíthatnának-e ránk és az osztály ágyainak igénybevételére. Mint a helyi Nemzetőrség parancsnoka, megnyugtatóan bennünket, hogy a városban teljes a nyugalom, fegyveres eseményekre, összetűzésekre nem kell számítani, az ő feladatuk elsősorban a rend fenntartására irányul, de azért jobb felkészülni minden eshetőségre.

Attilát eddig csak civil emberként ismertem, mégpedig kollégám, dr. Gulácsy György révén. Régi iskolatársakként – családjaikkal együtt – mindketten Makó környékéről kerültek Salgótarjánba. Az építőipari vállalatnál dolgozott, jó fizikumú, határozott kiállású „katonás” alkatú, de szelíd, barátságos természetű ember volt. Kedélyesen, bizakodva beszélgettünk a várható eseményekről s nyugodt voltam, ha rajta múlik, ő biztosan nem fog atrocitásokat kezdeményezni.

Egyre rendezettebbnek látszó körülmények között zajlott az élet s éppen ezekben a napokban szólt Telmányi főorvos, hogy most már véglegesen áthelyeztek hozzá, a II. Belosztályra. Bár sajnáltam otthagyni a szülészetet, ide is örömmel mentem, hiszen arra gondoltam, hogy mégiscsak ez volt az eredeti szándékom.

Az osztály munkájába zökkenőmentesen beilleszkedtem, hiszen ide – a szigorló időm itteni letöltése után – már ismerősként tértem vissza. A szakmai munka nap mint nap új élményekkel gazdagított, de a politikai események drámai változásai alól itt sem vonhattuk ki magunkat. Itt, a kórház központi telephelyén már nemcsak szűk, családias légkörben beszélgettünk egymással, hanem részeseivé váltunk

a hivatalos szervezkedéseknek, egzisztenciákat is befolyásoló vitáknak, pártszerveződéseknek. Én, mint fiatal, kezdő orvos, ezekben természetesen nem vettem részt, de sokféle embert, sokféle álláspontot megismertem. Az orvosok többsége – ekkor már – általában a forradalom oldalán állt, bizakodva annak végleges sikerében. Voltak azonban olyanok is, akik ugyan kívánták az új rendszert, de megszilárdulásának az esélyeit kezdettől fogva kétségbe vonták. Irreálisnak tartották, hogy egy olyan nagyhatalom, mint a Szovjetunió, csak úgy egyszerűen kivonuljon megszerzett területeinek egy stratégiaileg fontos részéről. Ezek közé tartozott például Telmányi főorvos és Daubner Kornél is, a fiatal, de már tapasztalt sebész, aki osztályunk konzultánsaként gyakran bekapcsolódott beszélgetéseinkbe, helyzetelemzéseinkbe. Ő folyamatosan csitította a fiatalabbak lelkes buzgalmát; úgy is mondhatnám, hogy hűtötte a kedélyeket. Kornélt, mint hozzám hasonlóan salgótarjáni születésű, ugyancsak, palócosan beszélő – akkori főnöke, Prochnow professzor jobbkezének tartott – kollégát magam is tiszteltem, de ebben a kérdésben véleményével, magatartásával nem értettem egyet, feleslegesen akadémikusodónak tartottam. Most utólag azonban belátom, hogy az élet sok tekintetben őt igazolta. Olyannyira, hogy neki konkrétan is meg kellett tapasztalnia a szovjetek által újra életre segített rendszer öklét. A december 8-i sortűz áldozatainak ellátása során oroszánrészt vállaló sebészorvost ugyanis egy alkalommal az ambulanciára erőszakosan behatoló részeg pufajkások egyike durván arcul csapta, mert nem a szája íze szerint cselekedett! Nem csupán ezért, de dr. Daubner néhány hónappal később – főnökével együtt – elhagyta Salgótarját, Pestre költözött s az Országos Onkológiai Intézet egyik főorvosaként (s nem mellékesen, a salgótarjáni betegek további jóindulatú patrónusaként) folytatta munkáját.

December 8-án, egy ködös szombati napon, a késő délelőtti órákban éppen az osztály legnagyobb, 11 ágyas kórtermében tartott a „nagyvizit”, amikor a Kálvária-hegy felől, éppen onnan, ahol a későbbiekben a partizán-szobor állott, több sorozatban fegyverropogás hallatszott. Azonnal megálltunk a vizittel. Mivel azonban a továbbiakban nem hallottunk, nem láttunk semmit, napirendre tértünk felette. Én magam úgy gondoltam és a többieknek is azt mondtam, hogy valószínűleg a környéken kóborló pufajkások vadra lövöldöznek fenn, a dombtetőn. Akkor persze még nem tudhattam, hogy a hangok onnan, a domboldalról csak másodlagosan verődtek vissza hozzánk a kórterem arra néző ablakain keresztül.

Mintegy 5-10 perc múlva azonban – most már véglegesen – ismét abba kellett hagynunk a vizitet, mert az udvar felől a nagy vasajtók csapkodása mellett kiabálás, sírás, jajgatás hangzavara hallatszott. Azonnal arrafelé szaladtunk s döbbsen láttuk, hogy mentő- és teherautókkal, egyéb járművekkel vérző sebesültek, halottak sokaságát szállítják be a szélesre tárt kapun keresztül a kórházudvarra. Szinte ezzel egyidőben megjelentek a kórházi betegszállítók is a tolókocsikkal, s hozzájuk csatlakoztunk mindannyian, akik a betegek továbbszállításában, osztályozásában, sürgős ellátásában és a halottak elkülönítésében közreműködhattunk. Az első percekben még azt sem tudtuk, hogy tulajdonképpen mi történt, hamarosan kiderült azonban, hogy a Megyei Tanács, a Vásártér környékén pufajkások lőttek a tüntetésre felvonuló tömegbe. Ekkor villant az agyamba, hogy a néhány perce, a vizit közben hallott lövés sorozat hangja onnan származhatott.

Pillanatok alatt felbolydult méhkashoz hasonlított a kórház, de a sorok perceken belül rendeződtek, kialakultak a brigádok, s minden különösebb irányítás nélkül mindenki céltudatosan tette a maga dolgát. Bár tanulmányai során minden egészségügyi dolgozó kap valamilyen képzést a tömegkatasztrófák ellátásának elveiről, azt gondolom, ott, akkor mindannyian ösztönösen cselekedtünk. A sebészetben minden műtőt „befűtötték”, a belgyógyászatokról a sürgős ellátást nem igénylő betegeket hazabocsátottuk, megkezdődött a véradás, melyre az utcáról bejövők, a hozzátartozók és az egészségügyi dolgozók tömegesen jelentkeztek. Be lettek hívva a szabadnapos vagy szabadságon levő dolgozók is, mivel azonban így is kevesen voltunk, a pásztói kórház orvosai, nővérei, műtősnői közül is átirányították az ott éppen nélkülözhetőket.

S közben folyamatosan megtörtént a halottak elkülönítése is. Őket a kórház hátsó udvarán, sorban, a támfal előtt helyezték el. Legtöbbjüket már holtan szállították ide, de olyanok is voltak közöttük, akik itt, a műtéti előkészítés, vagy a műtét során haltak meg. Mivel én a vérvételeknél és a műtőben a műtéti előkészítéseknél, valamint az altatásoknál működtem közre, csak estefelé jutottam hozzá, hogy a feleségem által behozott vacsora gyors elfogyasztása után egy kicsit megpihenjek és körülnézzek a kórház udvarán. A halottak között több ismerőst is felfedeztem. Húgával együtt ott volt közöttük egykori osztálytársam, Fényes Misi is, a neves cigányprímás fia. A halottak számára pontosan nem emlékszem, abban sem vagyok biztos, hogy az első döbbenetben egyáltalán megszámoltam-e őket. Utólag, a helyszínt rekonstruálva, arra gondolok, hogy akkor, az első este talán harmincan, harmincöten lehettek. Nem vagyok abban sem biztos, hogy valóban láttam-e a hóna alatt egy vekni kenyeret szorongató munkás holttestét. A látvány emléke egyértelműnek tűnően él bennem, mivel azonban fizikai képtelenség, hogy egy ember, kenyérrel a hóna alatt, agyonlövése, eleste és elszállítása után ugyanabban a pózban megmaradjon, csak azt tudom elképzelni, hogy valaki kegyeletesen utólag rekonstruálta a helyzetet. Vagy – ami nem ismeretlen jelenség – azért rögzült bennem is ez a kép, mert másoktól így hallottam a visszaemlékezések során.

Azóta is többször eszembe jut, milyen sok kérdés tisztázódhatott volna akkor, ha megmaradnak azok a fényképek, melyeket többek állítása szerint dr. Filarszky Nándor, fül-, orr-gégész főorvos készített a helyszínen. Ezeknek a fényképeknek a negatívjait állítólag még aznap elkobozták tőle a pufajkások, mielőtt előhívhatta volna.

A következő napokon is bőven volt tennivaló a sérültek ellátása és a folyamatos betegellátás biztosítása érdekében. De, ahogyan hasonló esetekben általában lenni szokott, a bajban nagy volt az összefogás, senkit sem kellett nógatni a munkára, képességei szerint mindenki önzetlenül segített abban, amiben tudott. Ez a rendkívüli állapot körülbelül egy hétig tartott, addig kisebb megszakításokkal szinte éjjel-nappal folyamatosan dolgoztunk.

A városon belüli általános helyzet alakulásáról hozzátartozóink és a betegek látogatói által szereztünk tudomást. Hallottuk, hogy a városlakók zömét milyen mélyen megrázta a tragédia, milyen nagy a felháborodás és a gyűlölet a pufajkások iránt, akik akár parancsra, akár anélkül, saját honfitársaik közé lőttek. Bár az ilyen vétkek jóvá nem tehetőek, a közvélemény mégis azt remélte, hogy a bűnösök majd megkapják a méltó büntetésüket. Mi, orvosok természetesen nem a körülmények

tisztázására, hanem kizárólag a sérültek ellátására koncentráltuk figyelmünket. A szemtanúk elmondása alapján bennünk kialakult képnek teljesen megfelelt az a tény, hogy a sérültek között kizárólag csak civilek voltak. Éppen ezért döbbenetes volt, amikor másnap annak a hírét hallottuk – az esetleges bünbánó beismerés helyett –, hogy a tragédiáért maguk az áldozatok a felelősek, mert alattomosan ők nyitottak tüzet a szomszédos háztetőkről a rendet fenntartani szándékozó pufajkásokra. Amikor először hallottam ezt az otromba képtelenséget, azt hittem, nem is érdemes vele foglalkozni, legfeljebb néhány bugyuta ember kitalációja. Amikor azonban néhány nap múlva erősen „baloldali” kötődésű, a pufajkásokkal közeli kapcsolatban lévő, valamikori osztálytársam és közelebbi jó barátom is határozottan a fentieket állította, akkor már megértettem, hogy ez nem kósza beszéd, hanem a hivatalos álláspont.

A következő években ezt, illetve ennek kibővített változatait sulykolták az emberekbe s a propaganda annál termékenyebb talajra talált, minél inkább távolodott a múlt, minél inkább fogytak és hallgattak a tanúk.

December 8-a után félelem telepedett a városra, legalábbis a város lakóinak egy részére. Kezdődtek a letartóztatások. Senki nem tudhatta, valamilyen cselekedete, netán egy megnyilvánulása miatt nem jelennek-e meg lakásán a pufajkások. Egyik éjszaka feleségemmel mi is kellemetlen perceket éltünk át. Harmadik emeleti vásártéri lakásunkban – az éjszaka kellős közepén – a csengő hangjára ébredtünk. Fogalmunk sem volt, ki kereshet ilyenkor bennünket, de rosszat sejtve nem nyitottunk ajtót. Lesz, ami lesz! Verítékes homlokkal várakoztunk, amikor a feleségem odasúgta, hogy biztosan az a levélboríték kerülhetett a kezükbe, melyben elküldte nagyapjának a pufajkások kegyetlenségéről írott versét. Ezt magam is lehetségesnek tartottam, de továbbra is veszteg maradtunk. A csengő vészjósloán tovább harsogott, s amikor már dörömböléssel is kiegészült, vártuk, hogy az ajtót felfeszítve berontanak a lakásba. Ehelyett azonban rövid időre csend lett, majd hallottuk, hogy most már a szomszéd lakásban csengetnek, dörömbölnek, majd pedig néhány perc múlva a harmadik szomszédban. Ajtót sehol sem nyitottak, s egyszercsak a lépcsőn lefelé távolodó lépések hangja hallatszott. Óvatosan felkeltünk, kikémleltünk a lépcsőházba és láttuk, hogy a szomszédék is ugyanezt teszik. Lassan neki-bátorodtunk, utánanéztünk és kiderült, hogy nincs semmi baj, csak T. J. bácsi, a postás lármázta fel az egész lépcsőházat. A délután folyamán ugyanis összetalálkoztott barátaival a közeli kocsmában, jól felöntöttek a garatra, s csak záróra után ébredt fel a lelkiismerete, hogy még nem hordta szét az aznapi postát!

Sajnos azonban nem mindenhol értek ilyen „happy end”-del véget az ehhez hasonló éjszakai látogatások. Ismerőseink, jó barátaink közül többet is „bekísértek”. Volt, akit csak kihallgattak, vagy néhány napra letartóztattak, majd hazaengedtek. Egy-két évig azonban ők sem lehettek nyugton, mert a letartóztatások többször is ismétlődtek és sohasem lehetett tudni, mivel végződnek. 1957-ben ítélték véglegesen három év börtönbüntetésre Deme Attilát is, aki nemhogy bárkit bántott volna, de jórészt neki köszönhető, hogy a feszültebb helyzetek sem torkolltak fegyveres összefüzesekbe egészen december 8-ig.